

Росія сама була ініціатором «скидання» інших республік — їй це було вигідно. Адже тільки Україна мала від Росії (через занижені ціни на нафту, газ, ліс та інше) щорічно дотації \$ 16 млрд (як на теперішній час, — це три українських бюджети, тобто більш \$ 30 млрд!).

Україна потрібна Росії в єдиному співтоваристві в якості не слабкої, а сильної, — щоб зрівноважити цим симбіозом домінуючу силу ЄС. Крім того, там (на відміну від нас) усвідомлена важливість ефекту масштабу, спільних далекобійних проектів і, насамперед, стикування наукових ідей і розробок: адже ми десятиліттями в цьому відношенні адаптувалися один до одного і наша сила у взаємодоповнюваності, а не тільки в конкуренції.

При цьому важливо Росію не віддавати. Там віддадуть останню сорочку друзям (звичайно, це відноситься до народу, а не до олігархів, але це теж важливо). Але віддавати Росію — собі дорожче. Тому відомі слова Черчілля про те, що в Англії немає вічних друзів, а є вічні інтереси — для наших народів не підходять.

Сприятливим є і відношення росіян до українців. Відповідно до опитувань Ю. Левади (надруковані у газеті «День») близько 80% росіян вважають українців братами, а багато хто навіть — одним народом. В Україні (якщо виключати Західні області і Центр) — показники приблизно ті ж.

Нарешті — з ЗСЄП легше буде фізично попадати в Європу. У Росії (хоча не без затримок) просувається проект безвізового пересування росіян у країни Євросоюзу.

А. С.Філіпенко,

д-р екон. наук, проф.

Київського національного університету ім. Тараса Шевченка,
науковий консультант президента України

ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА СТРАТЕГІЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОЗШИРЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Однією з властивостей історичного процесу є його повторюваність. Архівні джерела засвідчують, що у II—IV ст. н.е. Україна вже була сусідом Римської імперії, яка уособлювала в ті часи певну європейську спільноту. Принципові відмінності нашого часу полягають у тому, що об'єднання народів і держав на початку III тисячоліття здійснюється не військовим,

загарбницьким шляхом, а на суто економічній основі. Це величезне досягнення людства, якщо врахувати, що за всю його історію відбулося 14,5 тис. воєн, під час яких було знищено 3 млрд 640 млн людей, що відповідало всьому населенню землі в 1970 р. (3635 млн чол.).

З 1 травня 2004 р. кордони європейської спільноти безпосередньо наблизились до України зі вступом до цієї організації 10 нових членів, в тому числі країн Балтії та наших безпосередніх сусідів — Польщі, Словаччини і Угорщини. Слід наголосити, що з часу створення даної організації у 1957 р. це найбільше за всю її історію розширення. Новий статус сусідства, якого набуває Україна у цьому зв'язку, та зміна характеру економічних і політичних відносин з новими членами ЄС зумовлюють актуальність даної проблематики для нашого суспільства. Тому цілком виправдано, що Президент України Л.Д. Кучма включив тематичну доповідь «Розширення Європейського Союзу — нові можливості та перспективи для України» до чергового Послання до Верховної Ради «Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2003 році». Указом Президента України затверджено Державні програми з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України на 2004—2007 рр.

Які ж соціально-економічні наслідки для України та її громадян від очікуваного розширення ЄС та нашого нового сусідства? Як і кожне явище такого масштабу воно справляє неоднозначний, суперечливий вплив як на самих нових членів цієї організації, так і на сусідів. З одного боку, ми впритул наближаємося до величезної європейської сім'ї з усіма її позитивними здобутками: високий рівень життя і соціального захисту, розвинуті інститути демократії і громадянського суспільства, повага прав людини і громадянина, високі культурні надбання та ін., що матиме певний демонстраційний ефект як для правлячих кіл нашої країни, так і для рядових громадян. Крім того, Європа також зацікавлена в тому, щоб на її кордонах були передбачувані, стабільні, демократичні, економічно розвинуті країни, про що було заявлено Європейською комісією в 2003 р. в спеціальному документі «Розширена Європа — Сусідні країни: Нова структура відносин з нашими східними та південними сусідами». У ньому, зокрема, передбачається перспектива одержання країнами-сусідами частки на внутрішньому ринку ЄС та сприяння вільному переміщенню товарів, послуг, капіталу і робочої сили («чотири свободи»). Вже зараз у зв'язку з поширенням єдиного торговельного режиму на десять нових

членів ЄС поліпшаться умови нашої торгівлі з цими державами, що за підрахунками Європейської комісії принесе нашій країні економії до 60 млн євро. З іншого боку, економічні умови ЄС, які розповсюджуються на співпрацю України з її новими членами, погіршують наші торговельні можливості, ускладнюють здійснення бізнесових проектів у цих державах, стримують мобільність людських ресурсів. Водночас, кількісні і якісні зрушення в структурі Європейського Союзу та позитивний трансформаційний соціально-економічний поступ України створюють об'єктивні передумови для істотного поглиблення і розширення взаємної співпраці у новому форматі. Йдеться, насамперед, про такі складові нашого співробітництва, як політика та безпека, торгівля, юстиція і внутрішні справи, законодавство і правові відносини. Із усього комплексу проблем, які постали перед нами у зв'язку з розширенням ЄС, найбільш болючими і складними виявилися економічні. Вони безпосередньо зачіпають інтереси вітчизняних товаровиробників і експортерів, інтереси держави та її громадян.

Справа в тому, що після розширення ЄС, його ринок перетвориться для нашої держави на головний і посяде перше місце як ринок збуту українських товарів та друге місце як джерело нашого імпорту. До того ж, більше половини прямих іноземних інвестицій надходять до України з країн ЄС, що значно посилює нашу економічну взаємозалежність. Однак, частка України в торгівлі ЄС залишається незначною і складає усього близько 0,5% її обсягу, що спонукає до необхідності вирівнювання існуючого дисбалансу за рахунок підвищення конкурентоспроможності українських товарів і послуг на даному ринку, поліпшення структури торгівлі, використання ринків нових держав-членів ЄС для просування вітчизняних виробів на економічний простір Європейської Спільноти.

В цілому позитивний ефект від розширення ЄС у довгостроковій перспективі не підлягає сумніву, про що свідчить досвід інших країн — сусідів цього інтеграційного об'єднання (Швейцарія, Норвегія, Ісландія, Ліхтенштейн та ін.). Велике інтеграційне угруповання на кордонах України, протяжність яких складатиме близько 1400 км, з одними торговельними правилами, спільним тарифом, адміністративними нормами і процедурами спрощуватиме ведення бізнесу з європейськими компаніями, поліпшуватиме умови торгівлі та інвестування.

Отримає значний поштовх секторальна інтеграція українських енергетичних, транспортних та телекомунікаційних мереж у

європейську інфраструктуру. Від єдиної системи торгових правил найбільше виграють малі та середні підприємства, очікується також позитивний вплив на розвиток прикордонних регіонів України, надходження сюди додаткових інвестицій для створення нових підприємств та розбудови транспортної інфраструктури.

Таким чином, у довгостроковій перспективі розширення ЄС створює сприятливі передумови для піднесення нашої економіки і соціальної сфери на якісно новий, більш високий рівень як за рахунок поглиблення внутрішніх системних перетворень, так і внаслідок поглиблення і диверсифікації форм співпраці з цим економічним і політичним угрупованням.

Водночас у короткостроковому періоді (2004—2005 рр.), а це вкрай важливо для збереження в Україні позитивної економічної динаміки, наслідки розширення ЄС можуть справити негативний вплив на окремі галузі і сфери нашої економіки, що вимагатиме включення відповідних компенсаційних механізмів. Зокрема, негативно позначиться на експорті з України денонсація угод про вільну торгівлю між Україною та країнами Балтії, поширення на нові держави-члени ЄС європейських угод щодо пільгового режиму в торгівлі з цілим рядом країн; приєднання нових учасників ЄС до системи нетарифних обмежень щодо українського експорту продукції чорної металургії та інших галузей; поширення на нові країни антидемпінгових заходів, які ЄС застосовує до України та ін. За розрахунками Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України орієнтовні щорічні втрати України від приєднання десяти нових держав-членів ЄС можуть скласти в найближчі два роки від 250 до 350 млн дол. США.

Отже, розширення ЄС вимагає від суб'єктів національної економічної політики максимально ефективного використання додаткових можливостей і позитивних наслідків за одночасної мінімізації втрат та нейтралізації негативних викликів.

В стратегічній перспективі нам належить опанувати нову модель співробітництва з розширеним Євросоюзом. Її головними складовими стануть, по-перше, «План дій Україна — ЄС», який визначить основні напрями співробітництва на найближчі 2—3 роки, про що було досягнуто домовленості на саміті Україна — ЄС у жовтні 2003 року. По-друге, правовою основою цієї співпраці могла б стати європейська угода про асоціацію.

Наша держава виходить з того, що однією з головних цілей Плану дій має бути створення обопільних передумов для

переходу до якісно нового рівня відносин в усіх сферах співробітництва. Що ж стосується торговельної сфери, то вона має бути переведена в режим зони вільної торгівлі, яка започаткує першу стадію міжнародної економічної інтеграції між Україною і Європейським Союзом. План дій має конкретизувати та актуалізувати ряд проблемних питань, що впливають з Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і ЄС (УПС). Важливу роль належить зіграти заходам, спрямованим на наближення України до Копенгагенських критеріїв.

В економічній сфері України головна увага буде зосереджена на подальшому процесі ринкової трансформації, удосконаленні податкової системи, здійсненні пенсійної реформи, поліпшенні умов для розвитку малого й середнього бізнесу, наближенні вітчизняних систем сертифікації та стандартизації до вимог СОТ та ЄС.

Важливе значення має Європейська угода про асоціацію між Україною та ЄС. На думку української сторони, така угода є найефективнішим механізмом спільної відповіді на розширення ЄС. Суть проблеми полягає в тому, що йдеться не про просту зміну рамкових угод, а про нове економічне та правове наповнення змісту взаємного співробітництва. Зараз правовою основою взаємовідносин між Україною та ЄС, де також зафіксовані економічні і гуманітарні проблеми, залишається УПС, підписана майже 10 років тому, за умов, що докорінно відрізнялися від нинішньої геополітичної та гео економічної ситуації. Закладена в УПС ідея «партнерства і співробітництва» була викликана до життя розпадом колишнього СРСР і виникненням на його теренах ряду нових незалежних держав. В даний час вона не може належним чином задовольнити потреби дальшого розвитку відносин між Україною і розширеним ЄС та їхньої повномасштабної інтеграції. До того ж, дана угода має бути більшою мірою адаптована до реалій сьогодення.

Повномасштабна імплементація Європейської угоди про асоціацію стала б важливим сигналом з боку ЄС щодо визнання євроінтеграційних прагнень України та відчутним імпульсом і стимулюючим чинником прискорення внутрішньосистемних перетворень в Україні у відповідності з критеріями і стандартами ЄС. Вона б створила необхідні передумови для поступової, але неухильної поетапної інтеграції України до Європейського Союзу на основі алгоритму, який було застосовано у відносинах ЄС з попередніми країнами-кандидатами.

Таким чином, в цілому для України розширюються можливості подальшої співпраці з одним з найбільших інтеграційних об'єднань світу. Водночас, слід більш реально оцінювати якість даного співробітництва в контексті інтеграції нашої країни з ЄС. І теорія, і практика міжнародної економічної інтеграції засвідчують, що такі процеси в своїй основі спираються на декілька визначальних принципів, передумов, критеріїв та чинників. Крім спільності території країн, що інтегруються, вони повинні бути близькими за рівнем свого соціально-економічного і політичного розвитку, мати спільні стратегічні і поточні цілі, сприятливу історичну і культурну спадщину, сучасну ринкову, виробничу та соціальну інфраструктуру та ін. За маастрихтськими критеріями конвергенції до ЄС Україна вже зараз має однакові чи навіть кращі показники, ніж країни останньої, передостанньої та наступ Греція. Бюджетний дефіцит нижчий, ніж в Україні мали Естонія, Болгарія та Іспанія. За індикатором державного боргу Україну випереджають лише дві країни — Латвія та Естонія. Облікова ставка НБУ є вищою, ніж у переважної більшості країн-кандидатів. Гірші показники були лише у Іспанії та Португалії. Стабільністю відзначається останнім часом обмінний курс гривні (табл. 1). Водночас помітне відставання нашої країни щодо відповідності копенгагенським критеріям вступу до Європейського Союзу. Незважаючи на певну розмитість копенгагенських вимог, спостерігається відставання в таких важливих сферах, як глибина ринкових перетворень, інституціональна спроможність органів влади та управління, правове забезпечення економічної діяльності, утвердження громадянського суспільства тощо.

Таблиця 1

**ВИКОНАННЯ МААСТРИХТСЬКИХ КРИТЕРІЇВ ПІВДЕННИМИ КРАЇНАМИ ЄС, ДЕРЖАВАМИ
ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ І ТУРЕЧЧИНОЮ**

	Довгострокова ставка відсотку	Інфляція (%)	Бюджетне сальдо (% ВВП)	Державний борг (% ВВП)	Режим валютного курсу
Маастрихт- ські критерії	7,5 (рекомендоване)	2,0 (рекомендоване)	-3,0	60,0	Європейська система обмінних курсів- II — відхилення від паритету: ±15%
Зона Євро 2002	Оцінка 5,4 Рекомендовано 5,5; осінь 2003	2,0 Рекомендовано 3,0	-2,8	69,1	3-й етап валютного союзу розпочався 1.01 1999 з фіксацією валютних курсів; 2002 — запровадження євро в готівковий обіг
Перша «хвиля» вступу країн ЦСЄ, 2002 р.					

<i>Чехія</i>	3,8	1,8	–4,6	22,4	Керовано-плаваючий (рекоменд. євро); відхил.: –4,4%
<i>Естонія</i>	2,8	3,6	1,2	5,4	Валютна Рада (рекомн. євро); відхил.: 15,6%
<i>Угорщина</i>	6,9	5,3	–9,4	49,2	Ковзаючий (рекоменд. євро); відхил.: –6,5%
<i>Польща</i>	6,4	1,9	–5,2	49,5	Плаваючий (рекоменд. євро); відхил.: –17,8%.
<i>Словенія</i>	6,4	7,5	–1,1	30,5	Керовано-плаваючий (рекоменд. єро); відхил.: –5,1%
<i>Словаччина</i>	5,0	3,3	–1,9	32,0	Керовано-плаваючий (рекоменд. євро); відхил.: –4,5%

Закінчення табл. 1

Друга «хвиля» вступу 2002 р.	Довгострокова ставка відсотку	Інфляція (%)	Бюджетне сальдо (% ВВП)	Державний борг (% ВВП)	Режим валютного курсу
<i>Литва</i>	7,5	1,8	-2,5	13,9	Середній валютний кошик; відхил.: - 12,5%
<i>Латвія</i>	6,4	0,3	-1,2	25,0	Валютна Рада (рекоменд. євро); відхил.: -5,2%
<i>Румунія</i>	29,7	22,5	-1,7	25,7	Керовано- плаваючий (рекоменд. долар США); відхил.: - 27,6 %
<i>Болгарія</i>	6,4	5,8	0,2	60,8	Валютна Рада (рекоменд. євро);

					відхил.: -0,4%
Південні країни ЄС 1990—91 рр.					
<i>Португалія</i>	16,8	12,4	-5,1	64,2	Плаваючий
<i>Іспанія</i>	14,7	6,5	-4,3	43,2	Механізм обмінного курсу
<i>Італія</i>	13,4	6,4	-11,0	97,3	Механізм обмінного курсу
<i>Греція</i>	немає даних	15,6	-12,8	97,5	Плаваючий
В середньому по країнах					
<i>1-ша «хвиля»</i>	5,7	3,2	-3,1	28,5	
<i>2-га «хвиля»</i>	18,1	14,2	-0,8	43,3	
<i>Південь ЄС-90</i>	15,0	10,2	-8,3	75,6	
<i>Туреччина — 2002</i>	50,0	45,0	-10	95,0	
Україна-2003	7,0	5,2	0,2	29,4	Регульований

Джерело: Osteuropa-Institut Munchen, Working Paper Nr. 252, р. 23; Послання Президента України до Верховної Ради України Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2003 році. — К., 2004, с. 34, 51.

Україна не отримала статусу країни з ринковою економікою, не вирішені питання вступу до СОТ, великим залишається обсяг тіньової економіки. Найскладнішою проблемою є наявність величезного розриву в рівнях виробництва ВВП на душу населення між середнім показником по ЄС та Україною. За даними, що наводяться Європейською комісією в цитованому документі «Ширша Європа-сусідство», ВВП України на душу населення складав усього 3,4 відсотка від середнього з 15 країн ЄС. З урахуванням динаміки економічного зростання в Україні та внаслідок останнього розширення ЄС даний показник зростає приблизно вдвічі. Однак більш ніж десятикратне відставання у цій визначальній сфері зумовлює необхідність розробки зваженої стратегії поступового наближення до ЄС по мірі накопичення достатніх передумов в економічній, інституціональній та інших системах.

Вибудовуючи національну зовнішньоекономічну стратегію, слід враховувати й той факт, що розширення ЄС супроводжується поглибленням співпраці Євросоюзу з Росією та іншими так званими «західними» учасниками СНД (Білорусь, Молдова). У цьому зв'язку мають бути обґрунтовані відповіді щодо характеру і глибини взаємодії України з країнами, які формують єдиний економічний простір (ЄСП). Найбільш прийнятною на даному етапі є бігравітаційна модель інтеграції економіки України, яку свого часу успішно використала Англія. Перебуваючи у складі Європейської асоціації вільної торгівлі (ЄАВТ), вона поступово, але неухильно торувала шлях до Європейської Спільноти, завершивши його вступом до ЄС у 1973 році. Аналогічним чином могла б діяти Україна, зважаючи, з одного боку, на відносно далеку перспективу інтеграції з ЄС, зумовлену необхідністю тривалої адаптації нових членів у новому для них політико-економічному середовищі. З другого боку, Україна теж об'єктивно потребуватиме відповідного часу для підготовки достатніх передумов на відповідність копенгагенським та маастрихтським критеріям. Участь України у формуванні Єдиного економічного простору має розглядатись як процес, органічно підпорядкований стратегічному курсу європейської інтеграції. Україна зацікавлена у всебічному

розвитку багатостороннього економічного співробітництва з країнами СНД і, зокрема, з Росією на принципах стратегічного партнерства. Йдеться в першу чергу про повну реалізацію положень Угоди щодо поетапного формування в межах ЄЕП зони вільної торгівлі без вилучень і обмежень. Водночас, сама зона вільної торгівлі, організована на принципах СОТ, розглядається українською стороною як найвищий рівень інтеграції на теренах СНД, у структурах яких можлива участь України.

Євроінтеграційний курс України та участь у структурах СНД зовсім не виключають інтенсифікації наших економічних відносин з іншими регіонами і країнами світу. Перспективні напрями співпраці вимальовуються з субрегіональними угрупованнями ОЧЕС і ГУУАМ, з країнами Північної та Південної Америки, Африки, Південно-Східної Азії. Широкомасштабні проекти започатковуються з Бразилією в космічній галузі, з Лівією — в нафтовій промисловості, з Таїландом — в металургійній та транспортній сферах.

Євроінтеграційний курс визначає головні параметри внутрішньої і зовнішньої політики України, його реалізація відображає об'єктивні історичні і соціальні потреби нашого народу — жити в демократичній, економічно розвинутій, соціально облаштованій державі.

В.С. Савчук,

д-р екон. наук, професор КНЕУ,
чл.-кор. НАН України

ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ ДО ЄС І ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУЦІЙНИХ ЧИННИКІВ ЦЬОГО ПРОЦЕСУ

Становлення державності та системна трансформація в Україні співпали із динамізацією процесів, що визначають сутність та якість зовнішніх чинників впливу на можливості нашого суспільства щодо успішного та відносно швидкого подолання завдань перехідного періоду, визначення стратегічних цілей постперехідного розвитку, методів та інструментів їх реалізації.

Ці процеси пов'язані, насамперед, із швидкою інституціоналізацією та структуризацією такого явища, як глобалізація світової економіки та суспільства, невідпинним зростанням у системі міжнародного поділу праці ролі всесвітніх